

Filozofie jazyka

Mojmír Dočekal

JS 2023

Život

- nar. 1889 ve Vídni;
- bohatá rodina, intelektuálové, podporovali umělce;
- studoval strojírenství, pak studium u Frege a Russell;
- dobrovolník v první světové válce;
- po TLP zahradník a učitel;
- po r. 1929 univerzita Cambridge;
- dvě knihy;

Východiska

- pokračování logického atomismu Russellovského typu (při psaní TLP se oba dost ovlivňovali);
- hloubější;
- oproti Russellovi se domníval, že tradiční filozofické otázky mají smysl
- skutečný důvod k provozování analytické filozofie je zápas právě s těmito problémy;
- dopis editorovi TLP:

„...o co v knize jde, je etika. Kdysi jsem chtěl do její předmluvy dát i větu, která tam nyní, kterou vám však zde napíšu, protože by pro vás mohla být klíčem. Co jsem tenkrát chtěl napsat, bylo tohle: Moje dílo se skládá ze dvou částí: z té, kterou zde předkládám, a ze všeho toho, co jsem nenapsal. A je to právě ta druhá část, která je tou důležitou. Protože moje kniha dodává etice meze vytyčené jakoby zevnitř; a já jsem přesvědčen, že tohle je JEDINOU rigorozní cestou, jak tyto meze vytyčit. Zkrátka tedy věřím, že tam, kde mnozí jiní dnes jenom žvaní, se mně podařilo umístit vše tam, kam to patří, tím, že jsem o tom mlčel.“

Traktát

- W. se domnívá, že pro filozofa jsou nejdůležitější ty otázky, na které nelze explicitně odpovídat, ale jako jedinou cestu, jak je popsat vidí to (a to je společné s Russellem), že popíšeme ty otázky, na které odpovědět lze;
- forma: sedm očíslovaných vět a jejich rozvedení;

Traktát: interpretace 1

- samostatná etapa ve vývoji analytické filozofie;
- spojení anglického empirismu s rakouskou filozofií;
- není jen filozofickým dílem v obvyklém smyslu tohoto slova, ale je ovlivněno W. životem (sebevraždy jeho bratrů, jeho deprese, ...);
- důsledky filozofie pro život;
- vzdal se svého dědictví;
- „Cítíme, že i kdyby byly zodpovězeny všechny možné vědecké otázky, nebyly by naše životní problémy vůbec dotčeny. Jistě by už pak nebyly žádné otázky; a právě to je odpověď.“
- žebřík: *Traktát* je nesmyslný, protože nezobrazuje žádný fakt;
- dokončen za první světové války;
- sedm vět:

1. Svět je vše, co fakticky je
2. To, co fakticky je (fakt), je existence stavů věcí
3. Logický obraz faktu je myšlenka
4. Myšlenka je smysluplná věta
5. Věta je pravdivostní funkcí elementárních vět
6. Obecný tvar pravdivostní funkce je: $[p, \xi, N(\xi)]$
7. O čem nelze mluvit, o tom je třeba mlčet

- nejdříve ontologie a pak teorie obrazu a jazyka;
- nakonec etika a metafyzika;
- celek: začíná se tím, co je svět, končí se hranicemi světa;
- W. vychází také (jako Russell) z Descarta a pochybnosti, ale odstraňuje mentalistické předpoklady a soustřeďuje se na analýzu jazyka;
- tento obrat k jazyku začal už u Frega – jeho tematizací vztahu jazyka a skutečnosti;
- W.: jak se jazyk (a v důsledku toho i myšlení) vztahuje ke skutečnosti?
- ke skutečnosti se vztahujeme prostřednictvím **vět** (a myšlenek), nikoliv slov a pojmů;
- zajímavé jsou ontologické důsledky priority vět;
- rozmanitost obrazu a zobrazovaného jsou stejné;

Teorie elementárních vět

- 4.01 a 3.3: „Věta je obrazem skutečnosti. Věta je model skutečnosti, tak jak si ji myslíme. Pouze věta má smysl; jen v souvislosti věty má jméno význam“;
  - elementární věta je to, co umožňuje jazyku, aby byl modelem skutečnosti;
  - každá věta je pravdivostní funkcí elementárních vět:
- (1) Praha je hlavní město CR a Sněžka je nejvyšší hora CR.
- dvě elementární věty spojené pravdivostní funkcí;
- (2) Praha je hlavní město CR nebo Sněžka je nejvyšší hora CR.

- obě dvě věty vyznačují fakty;
- elementární věty jsou třídou na sobě nezávislých vět;
- jsou přikládány ke skutečnosti jako měřítko izolovaně
- jsou pozitivní;

- jsou konfigurací jmen: „Elementární věta sestává ze jmen. Je spojením, sřetením jmen.“;
- Fregovy termíny smysl a význam přebírá, ale význam mají jen jména a smysl jen věty;
- „Smysl věty je její shoda nebo neshoda s možnostmi existence a neexistence stavu věcí.“;
- množina všech elementárních vět je úplným popisem světa;
- z toho plyne, že co je za hranicemi jazyka, je za hranicemi světa;
- struktura světa je atomistická;
- problém solipsismu: hranice jazyka je hranicí jazyka jednotlivce;
- porozumět větě znamená vědět, jak tomu je, je-li pravdivá;
- elementární věty jsou získány analýzou, ale nejsou induktivní výsledkem analýzy přirozeného jazyka, ale důsledkem analýzy jazyka logiky (Principia Mathematica);
- problém: *Hamlet miluje Ofelii* : je to spojení jmen;

Obrazová teorie

- elementární věta není odrazem reality v psychice, ani nic takového nepředpokládá;
- věta je fakt;
- obrazová teorie je teorií vztahu dvou faktů;

Obraz je fakt

- je-li obraz faktem, čím se liší od ostatních faktů?
- souvislost prvků obrazu je struktura;
- forma zobrazení je obrazu i faktu společná;

Logická forma obrazu a faktu

- stále zůstává otázka, co rozlišuje mezi obrazem a faktem;
- příklad: dopravní nehoda, její náčrtek nebo slovní popis mají cosi společného (není to prostorová konfigurace);
- to, co mají společného je *logická forma*;

- logická forma je to, co zbyde, odstraníme-li vše nepodstatné;
- logická forma je formou reality;
- jazykově ji nelze pojmenovat (stala by se předmětem), jen *vyjádřit*;

Obecná teorie vět

- rozdíl mezi ukazováním (věta) a říkáním;
- *Praha je hlavní město CR a Brno není hlavní město CR* : věta je pravdivá, mají-li se věci tak a tak, nepravdivá, nemají-li se tak a tak;

Logika vět

- pravdivá věta vymezuje logický prostor v tom smyslu, že říká, že zbytek prostoru (negace) je nepravdivá;
- pravdivá negace obráceně;
- známe-li pravdivostní podmínky nějaké věty, známe pravdivostní podmínky i její negace a tím je vyčerpán celý logický prostor;

- tautologie a kontradikce: ponechává skutečnosti celý nebo žádný prostor;
- smysl = shoda nebo neshoda věty s možnostmi existence nebo neexistence stavů věcí;
- takže tautologie nebo kontradikce je nesmyslná;
- jsou součástí symbolismu, ale nerepresentují skutečnost:

(3) Praha je hlavní město ČR a Praha není hlavní město ČR.

- všechny logické věty jsou tautologie;
- logické věty jsou takové, že jejich pravdivost lze poznat ze symbolů: ztotožňuje apriorní pravdy s analytickými;
- logické věty ukazují formální vlastnosti jazyka a tím i světa;
- ukazují rámec světa;
- logika ukazuje lešení světa, ale nemůže být vyslovena, jen ukázána;
- logika je transcendentální;

Obecná forma věty

- pro Frega je věta funkcí a argumenty;
- pro W. je elementární věta složena jen ze jmen (sloveso i jména jsou sémanticky stejné);

Obecný tvar pravdivostní funkce

- převádí všechny funkce na Shefferovu funkci „ani p, ani q“;
- minimalizace aparátu;
- plus už předpoklad, že všechny věty lze složit z elementárních vět;
- má problémy s propozičními postoji:

(4) Karel věří, že Praha je menší než Brno.

Ontologie *Traktátu*

- ontologicky důležitý je formální jazyk a teorie zobrazení;
- „Svět je celek faktů, jenž určuje, co fakticky je a co fakticky není. Fakt je existence stavu věcí (situací). Stav věcí je spojení předmětů (věcí). Předměty tvoří substanci světa.“
- to se neomezuje na empirické předměty;

Vztah mezi předměty a stavy věcí

- stav věcí = elementární fakt (protože odpovídá elementární větě);
- fakty jsou složky světa;
- stavy věcí jsou ontologicky primárnější než fakty;
- ontologickými atomy jsou stavy věcí;

Vztah mezi stavy věcí a fakty

- fakt je existence stavů věcí;
- stav věcí (=konfigurace předmětů) je ontologicky primární;
- existence stavu věcí = pozitivní fakt;
- neexistence stavu věcí = negativní fakt;

Věda, filozofie, metafyzika, etika

- žebřík;
- kdo pochopil *Traktát*, ví, že jeho věty jsou nesmyslné;

Vědecké zákony

- věda = přírodní věda;
- je celkem pravdivých vět;
- filozofie nemůže být přírodní vědou;
- indukce: přijímáme nejjednodušší zákon, který lze dát do souladu s našimi zkušenostmi;

- ale nic nezaručuje, že nastane ten nejjednodušší případ;
- takže indukativní zákony jsou jen psychologické;
- humovská pozice;
- kauzální zákony: víra v kauzalitu je pověrou;
- je jistou formou zákona, jsou to apriorní náhledy toho, jak formovat vědecké věty;
- fyzika (newtonská) převádí popis světa na jednotnou formu, která je ale libovolná;
- síť určuje formu popisu;
- je čistě konvenční;
- je to analogické víře v Boha nebo v osud;
- apriorní formy vědeckých vět nejsou popisem, ale formou popisu;

Filozofie, metafyzika, etika

- smysl mají jen ty věty, které jsou obrazem faktů;
- avšak jazyk takové věty vytváří a lidé jim rozumějí, jsou dokonce i užitečné;
- jediným úkolem filozofie je kritika jazyka: říci jen to, co se říci dá a každému, kdo se pokouší o více ukázat, že některý ze znaků, který používá, je nesmyslný;
- podobné jako Kant, ale z jazykových východisk;
- možností jazyka je dáno to, co se říci dá nebo nedá;
- metafyzika je vykázaná do oblasti mlčení;
- to je ostřejší než Kant (tam to šlo ještě přes morální filozofii);
- „Smysl světa musí spočívat vně něj“
- „Bůh se nezjevuje ve světě“
- „mystično je pocitování světa jako ohraničeného celku“;
- stavění hranic zevnitř;

Traktát: interpretace 2

1. Svět je vše, co fakticky je

- svět není souhrnem věcí, ale skutečností;
- ty jsou na sobě nezávislé;

2. To, co fakticky je (fakt), je existence stavů věcí

- situace je spojení předmětů;
- předmět je to, co se stává součástí situace;
- předměty tvoří substanci světa, faktické uspořádání pak jejich obsah;
- člověk dělá obrazy skutečností: prvky obrazu odpovídají předmětům;
- mají společnou formu zobrazení;

3. Logický obraz faktu je myšlenka

- myšlenka je pravdivá, pokud je správným obrazem;
- smyslově vyjádřená myšlenka je věta;

4. Myšlenka je smysluplná věta

- celek vět je jazyk;
- rozmět větě znamená vědět, jaký je svět, je-li pravdivá;
- jednoduchému faktu odpovídá elementární věta;
- souhrn všech pravdivých elementárních vět popisuje svět;
- nemají smysl věty, které jsou tautologie nebo kontradikce;

5. Věta je pravdivostní funkcí elementárních vět

- elementární věta je pravdivostní funkcí sebe sama;
- rozvést na příkladu pravdivostních tabulek;

6. Obecný tvar pravdivostní funkce je: $[p, \xi, N(\xi)]$

- každá věta je výsledkem postupného použití operace $N(\xi)$ na elementární věty;
- věty logiky, matematiky a filosofie jsou tautologiemi, nic neříkají, jsou tedy bezesmyslné, avšak nikoli nesmyslné;
- logika je zrcadlem světa;
- věty TLP nemohou nic sdělit, jsou žebříkem;
- kromě toho existuje nevyslovitelné, mystické;

7. O čem nelze mluvit, o tom je třeba mlčet

Komentář

- vztah mezi jazykem a světem je založen na izomorfismu;
- jazyk nejen přejímá strukturu na něm nezávislé skutečnosti, ale v jistém smyslu se na jejím utváření i aktivně podílí;
- vztah mezi jazykem a světem je *zobrazení*;

- historka: obrázkový návod, jak podávat první pomoc při dopravní nehodě;
- věty našeho jazyka představují situace, které se mohou ve světě kolem nás vyskytnout;
- základní stavební kameny jazyka odpovídají základním stavebním kamenům světa;
  - to jsou v jazyce *jména* a ve světě *předměty*;
- jméno = slovo;
- konstelace jmen tvoří jednoduchou větu, konstelace předmětů tvoří jednoduchý stav věcí;
- věta je pravdivá, pokud odpovídá konstelaci předmětů;

- atomismus: to, zda je kterákoliv z atomických situací aktuální, nijak nesouvisí s tím, zda je aktuální kterákoliv jiná atomická situace;
- pravdivost kterékoliv atomické věty nesouvisí s pravdivostí kterékoliv jiné věty;
- možný stav světa: kombinatorika předmětů;
- to je podobné jako u Russella;
- nové: W. tematizuje co to znamená, že uspořádání slov ve větě odpovídá uspořádání předmětů ve stavu věcí;
- jistě není *Caesar ovládl Galii* ve světě izomorfní v tom, že by za C. bylo ovládnutí a za tím G.;
- moc na to neodpovídá: musí mít stejnou formu, ale alespon si toho všímá;
- i když zobrazit lze téměř vše, nejde zobrazit onu formu zobrazení, protože stojí v základě našeho zobrazování;
- o korespondenci důsledně nelze mluvit, jen obrazně;
- svět = jazyk (hranice mého jazyka jsou hranicemi mého světa);

- veškeré výroky matematiky, logiky i TLP jsou bezesmyslné;
- cílem filozofie nejsou smysluplné výroky o světě (to nejde), ale zjednání větší jasnosti těm výrokům, které o světě jsou (= přírodověda);
- TLP = prostředek k cestě správného pochopení;
- celá logika je vedlejším produktem toho, jak náš jazyk funguje;
- Peregrinova analogie s rekonstrukcí obličejů: tautologie, kontradikce = paobličejje;
- logika je tedy věcí strukturálního aspektu zobrazování;

Opuštění Traktátu

- 1927-31: *Modrá kniha, Hnědá kniha*
- problematizace jednoduchých objektů
- tvar, délka, barva a slova, kterými je popisujeme
- nekompatibilita predikátů *být červený* a *být zelený*: nelze (kontra TLP) vysvětlit analýzou na elementární propozice, které by si odporovaly
- měřítko: posuzují pravdivost celé kolekce propozic
- odečtením měřítka vidím, že všechny ostatní jsou zároveň nepravdivé

Zkoumání

- odstavce 1-242: kritika 2 bodů TLP
- 1) význam slov = objekt, který pojmenovávají
  - 2) význam znamená určitost a exaktnost
- různá slova fungují různými způsoby: *pět, deska, donek*
  - rozumět = rozumět jazykovým hrám jako části životních her
  - “slovo” = objekt analogicky zavádějící jako “pila modifikuje tvar stolu”, “měřítko modifikuje stav naší mysli”
  - význam = užití v jazyce
  - k bodu 2: rozdíl mezi jednoduchým a složitým záleží na kontextu a zájmu
  - celá hypotéza TLP, že každá věta je analyzovatelná na jednoduchou větu (jména) je zavádějící

Následování pravidel

- “pravidlo” pro LW = konkrétní předmět (zvuk, značka, gesto), která má řídit jednání osoby
- většina lidských činností je popsatelná jako následování pravidel
- imitování gest a zvuků, kopírování tvarů, konverze znaků na zvuky (čtení), . . .
- obecně neverbální i verbální chování
- následování pravidel je klíčové pro myslící tvory
- LW kritizuje obvyklé představy o následování pravidel
- mentalistická
- naučit někoho pravidlo = projít s ním konečný počet příkladů
- tzn. že mohou mít více než jeden společný rys

(5) Věta (vstup) . . . . situace (výstup)

a. $x \dots y$

b. $1 \dots 1$

c. $2 \dots 2$

d. $\dots$

e. $5 \dots 5$

- pro $x=6$ $y=?$
- 6: ano pro pravidlo $x=y$
- nicméně pokaždé máme přístup jen k omezenému vzorku dat
- správná odpověď mohla být třeba 126, pokud pravidlo bylo:

(6) $[(x - 5) * (x - 4) * (x - 3) * (x - 2) * (x - 1)] + x = y$

- znovu kritika TLP: představy, že svět se skládá z jednoduchých faktů, které jsou zrcadleny v našich větách

Redundanční teorie pravdy a významu

- TLP: korespondenční teorie pravdy
- Zkoumání: redundanční teorie pravdy
- ‘ “Pan učitel je chytrý člověk” je pravdivá věta’ = “Pan učitel je chytrý člověk”
- predikát “být pravdivý” je vakuózní – nepřipisuje žádnou vlastnost
- korespondenční teorie pravdy není špatně, ale zcela mimo, protože analyzuje něco, co neexistuje
- pozitivní důsledek pro LW: překonání solipsismu TLP
- fakty činící větu pravdivou jsou pozorovány, pokud byla věta správně užita v jazykové hře
- “já” není “hranicí světa” ale původce schopností, osoba, která následuje pravidla
- porozumění = schopnost
- většinou se v tomto porozumění shodneme s ostatními
- nebo aspoň víme, jak se o neshodě s nimi hádat

- intersubjektivita pravidel
- my i náš jazyk a významy jsme částí světa stejně jako hvězdy a kameny
- sociální svět kolem vyžaduje kooperaci jazykových her
- někdy interpretován i jako antirealista
- Kripkeho interpretace: neexistují žádné fakty o významu
- připisování významů má roli ve společenském životě, ale nemá žádné pravdivostní podmínky
- i relativistická interpretace LW: žádné tvrzení nemůže být klasifikováno jako “pravdivé” v nerelativním smyslu (vůči subjektu, hře, ...)
- častá interpretace postmodernisty

Argument proti privátnímu jazyku

- 243-71: boj proti intuici o tom, že pojmy jako “bolest” jsou interní
- tzn. každý z nás k nim má privilegovaný přístup
- z diskuse o následování pravidel pro LW plyne, že žádné slovo nelze významově fixovat tak, že si vybavím určitý vjem, když ho vyslovím
- pro to by musela existovat objektivní jazyková hra
- myšlenkový experiment
- téměř behaviorista: 304
- každopádně: myšlenky a zkušenosti jsou pro něj nutně spojené s vyjadřováním a chováním

Epistemologie

- TLP: solipsista (mystický)
- *O jistotě*: navazuje na argumenty G. E. Moora proti skepticizmu
- “Tady je jedna má ruka, . . .”, “Země existovala docela dlouho před tím, než jsem se narodil”
- podle LW nelze následovat Moora v tom, že bychom znali pravdivost těchto vět
- nicméně tvoří jistý zajímavý soubor vět
- takových, že definují náš pohled na svět
- pokud bychom nepřijali jejich pravdivost, tak nevím, jak myslet
- jakákoliv jazyková hra předpokládá určité obecné fakty

Wittgensteinova koncepce filozofie

- pokračuje v tradici, i když nechce
- tématy: význam, já, vědomí, nutnost
- hledání té správné pozice
- odlišuje se: většinu klasických otázek považuje za zmatečné
- filozofie:

1) konglomerát zmatených výpovědí a argumentů

2) aktivita, při které pomáháme lidem vybědnou z 1)